

УКРАЇНА В ПОЕЗІЇ І В ОНІМІЇ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Образ України є беззаперечним набутком поезії Євгена Маланюка. Саме, підкреслюємо, маланюківської України: такої, якою він бачив її в минулому, такої, якою державою вона, в його уяві, поставала в різні часи, такої, зрештою, яка не спромоглася ту державність зберегти, залишаючись щоразу, в ліпшому випадку, географічно-етнічною територією. Трагічне відчуття, породжене трагічною історією, не могло не створити трагічного художнього образу України, що у поета частіше виступає не як топонім, а його перифраза, якийсь заміник.

Україна для Маланюка, як він, "творячи зневажливі слова", беззастережно заявляє у "Псалмах степу", — не мати, а коханка, "зрадлива бранка степова". У цьому циклі віршів автор жодного разу не вживає онім Україна, обходячись лише особовим займенником **ти** і присвійним **твоя** у різних граматичних формах (загалом 25 ужитків). Пише ці займенники з великої літери. Щоправда, за двома винятками, які навряд чи можна вважати коректорським недоглядом. На нашу думку, такий правопис має семантично-контекстуальне пояснення. Обравши принципом написання займенників **Ти і Твоя** з великої літери, поет у двох випадках знижує їх до малої, намагаючись тим самим підкреслити неоднозначність свого ставлення до об'єкта звертання, зневажити його, бо має на те аксіологічні підстави: "**Бо ж ти коханка, а не мати, — / Зрадлива бранко степова**", "**Прости, що я не син, не син Тобі ще, / Бой ти — не мати, бранко степова**". В обох випадках мале ти поєднується з перифразою **бранка степова**. Тому й з малої літери, бо автор розмовляє з Україною не як з Батьківщиною-державою, а як з батьківщиною-територією, де він народився й виріс, але не став її сином. Сином, а не печенігом він буде тоді, коли побачить у ній рідну матір, а не чужинську бранку, чийсь коханку.

До речі, у вірші "Вчора" слово **Мати** Маланюк вживає з великої літери. Внутрішнє наповнення цього слова настільки широке, що воно акумулювало в собі аж три значення: **Мати** — Україна, **Мати** — Богоматір, **Мати** — матір. На нашу думку, все-таки переважає перше значення: "**Далеко бідне око бачить, там села, села між ярів...**". Але молитва до неба ("**А ми похмуро небо молим...**"), релігійні терміни ("**Де той тропар? Де той псалом?**") і, взагалі, звертальна форма "**О, Мати**"

привносять у це слово елемент біблійного значення — *Божжа Матір*. І, зрештою, нікуди не дітися від первісного змісту — *Мати, що дала життя*.

Образ на матір-Україну настільки велика й болюча, що поетові навіть несила виголосити її імені. Логіка така: раз нема держави, то вона й не має назви, постане перед світом держава — постане і її ім'я. Однак поки що реалії інші. Як результат тих реалій, що породили в поета гірке розчарування, нестерпний біль, страдницькі муки — безжальна за суттю і талановита за художнім втіленням інвектива.

"Гербарій" — це вірші насамперед про Україну. Однак поет жодного разу не називає її імені. Не вдається і до історичних назв-синонімів, як-от Київська Русь, Русь-Україна, Русь, а обмежується лише займенниками і топонімами, що позначають частини одного цілого: Херсонщина, Поділля, Київ, Синюха. Припускаємо, що таке замовчування імені **Україна** є свідомою позицією автора, а відтак і художнім прийомом: раз нема держави, то вона і не має назви. У цьому підході домінує трагічне почуття поразки, почуття приреченості, зневіри у державницьке майбутнє України. То реакція на перший, ще свіжий біль, то безпорадний відчай після смертельного діагнозу.

Ще один заміник назви Україна знаходимо у "Вітрах історії": "*Знов на **Богдановій дідизні** / Історії свистять вітри...*". Як бачимо, Євген Маланюк до кінця дотримується обраного принципу (не називати імені *Україна*), хоч *Богданова дідизна* — це, звичайно ж, вона — Україна, Батьківщина славного розбудовника державності Богдана Хмельницького. Нині на теренах його дідизни знову "історії свистять вітри".

У збірці "Гербарій" Є. Маланюк, по суті, накладає табу на ім'я Україна. Але час, відомо, лікує все, біль потроху стихає, і в другій за написанням книжці "Стилет і стилос" поет уже озвучує назву *Україна*, хоч і використовує її також ще дуже обмежено, скупо, лише тричі. Втім семантичні та стилістичні функції назви *Україна* є місткими й багатоманітними. Поза тим з'являються й заміники назви, які самі по собі топонімами не є. У збірці Є. Маланюк ще не називає Україну ні "*Степова Еллада*", ні, навпаки, "*чорна Еллада*". Але тут з синівською любов'ю саме Україні адресуються такі слова: "*А я мушу незмороно просто — / Смолоскипом **Тобі Одній**. / Я — кривавих шляхів апостол — / **В** голубі не вечірні дні". І це теж про Україну — вірш "Земля", що починається присвятою "*Єдиній*" і закінчується разючими словами: "*На-**

речена — Кохана — Нене!... Весна". Він був незрадливим сином і співцем України. Він мав право звернутися до неї зі словами *Наречена, Кохана, Нене*. Має право бачити в ній *Весну* свого життя.

Знаменним стає один з ужитків топоніма **Україна**: "*В погромних загравах — руїни, / А я згораю і борюсь, / Щоб над ланами України / Засяла Ханааном — Русь*". **Ханаан** — це земля обітована, свята земля, куди Моїсей виводив євреїв з єгипетського полону. А назва Русь, як тепер твердо встановлено (О.М. Трубачов, В.Г. Скляренко) народилася в межах майбутньої України. Це — древня Україна. Пригадаймо назву найважливішої праці М. Грушевського "Історія України-Руси". Древня і могутня Київська Русь перемагала навіть непереможну Візантію, погромила дуже міцний Хазарський каганат. Зміст думки, вираженої топонімами: "Борюсь, щоб Україна стала незалежною й могутньою державою, повернувши собі свою древню міць". Правильно сказав Т. Салига: "Він прожив поза Україною, але з Україною в серці".

З Україною в серці творив усі вірші збірки "Стилет і стилос". А топонімічно це проявилось у вжитку ще чотирьох географічних назв, що так чи так символізують усю Україну чи рідну поетову місцину: Київ, херсонські прерії, Січ, Синюха.

У третій збірці "Земля й залізо" з колоска під назвою Україна народжуються нові зерна, якими поет засіває ономастичну ниву. У цій збірці з'являється онім *Еллада* і вживається 9 разів у 5 формах: власне *Еллада* — двічі, *Степова Еллада* — чотири рази і по одному разу *Еллада чорна*, *Скитська Еллада* та *Скитська Еллада Степова Сарматських Афродіт, кирпатих Аполлонів*.

Отже, простежується, як у часі формувалася світоглядна позиція Євгена Маланюка. Незалежно від того, чи замовчує він назву *Україна*, чи номінує її різними перифразами, Україна — в його поезії, в його серці як чільна думка й чільний онім.

Євген Маланюк використовує різні оніми, але переважають ті, що стосуються України. Від збірки до збірки він уживає все більше онімів і з усе більшою майстерністю. При цьому і в трьох перших збірках Євгена Маланюка, що вийшли вже на еміграції, після активної збройної боротьби за незалежність України і болючої поразки в цій боротьбі, автор не виглядає поетом-початківцем. Початки залишились у минулому, у вогні битв. Збірки "Стилет і стилос", "Гербарій", "Зем-

ля й залізо" — це класика, що простує у вічність. В українське слово прийшов геній, і це досить швидко для всіх — і друзів, і недругів — стало ясно.

Поет такої могутньої сили не міг не розкрити нові обрії, нові виразові спроможності української мови й української поезії. Ці нові обрії сягнули не лише нових напрямків, мотивів, поетичних думок — змістовного аспекту поезії Євгена Маланюка, а й виразових спроможностей, майстерної мови, в тому числі онімічної, з підбором і використанням власних назв. У розвитку української поетичної ономастики Євген Маланюк сказав своє дуже вагоме слово. Його поетичний вжиток власних назв — поступ, прекрасні знахідки й істотне посилення онімічних спроможностей української поезії.

Ці знахідки — не стільки в доборі власних назв, скільки в їх особливих конотаціях, особливому експресивному забарвленні, що неповторно поєднало **стилет** (залізо, зброю, позитивне або негативне забарвлення) і **стилос** (емоційну вишуканість, майстерне використання й пронизливе звучання). Ось приклади: 1) "з *несамовитого Сінаю / Ти — ураганом голосів — / Лукаси, кличеш, проклінаєш, / В своїй розп'ятій красі*"-, "Та враз підвівсь і запалав, / Із серця кров'ю крикнув **Гонта**"; " Тут ті ж невільники злиденні, / Тут та ж сліпа і рабська кров, / А там ім'я посмертне "**Ленін**" / Вже обертається в "**Петро**"; "А мені ти — фата-моргана / На пісках емігрантських **Сахар**"; 2) "Сниться синя **Синюха** і верби над плесом, / Вільний вітер **Херсонщини**, вітер-дудар "; "Прийдеш, прийдеш? — і легіт: прийду — / Медоносним зітханням — ой **Ладо!**"; "Дзвенить вода. Це він, це він синіє / Балада хвиль — **Дніпро**. І на горі / Спить **Київ** — **Степова Александрія** "; "Та тільки Вам — душі моєї жар, / Сузір'я зорь моїх, **Волосожар**".

Якщо в І.П. Котляревського антична онімія одержує по суті тільки гумористичне скерування ("Но зла **Юнона**, суча дочка, / Розкудкудакала, як квочка"), а в Лесі Українки, набувши скерування високого ("Я честь віддам титану **Прометею**"), зосереджується на зображенні античних часів, то Євген Маланюк відмовився від будь-яких часових меж у використанні античної онімії, зберігаючи усталене зразками Тараса Шевченка й особливо Лесі Українки високе її звучання: "Хай зникне ж скитсько-еллінська краса / На **припонтійськiм** тучнім суходолі, / Щоб власний **Рим** кордоном вперезав / І поруч **Лаври** станув **Капітолій**".

Особливі стосунки — теж з поєднанням **стилета і стилоса** — склалися в поета з найдорожчим онімом, з **Україною**, про яку він мріяв усе своє емігрантське життя, яку проклинав і якої так і не побачив, померши на чужині. Особливе ставлення до назв рідної країни — чи не найвище онімічне осягнення перших збірок Євгена Маланюка.